

Piac és verseny a katolikus társadalmi tanítás fényében – Ferenc pápa megnyilatkozásai

1. Bevezetés

A tanulmány fő célja bemutatni, hogyan vélekedik a piaci verseny szerepéről a katolikus társadalmi tanítás általában, különösen pedig Ferenc pápa által jegyzett enciklikák. A tanulmány egyik alaptézise, hogy a piaci versenyben részt vevő vállalkozások fontosabb üzleti döntései bírnak etikai töltettel. Ugyanez igaz a piac másik oldalát alkotó fogyasztókra is. Nem hiábavaló tehát a piaci folyamatok etikai vizsgálata, melyben a keresztény kultúrájának mondott nyugati világban fontos támpontokat ad a katolikus egyház társadalmi, más szóval szociális tanítása. A tanulmányban kitérek a piaci versenyre vonatkozó ágazati és vállalati etikai szabályokra is, amelyek sok tekintetben a társadalmi tanítással összhangban álló irányokat és elveket követnek. A vizsgált két pápai enciklikából azokat a részeket emelem ki, amelyek vagy a versenyről közvetlenül szólnak (ebből a fogódzóból van talán kevesebb), vagy a piacgazdaság alkotóelemeként közvetetten szólnak a versenyről (például a piaci szabadság, a tulajdonnal járó felelősség, a fejlődés és a profit fontossága). Ennek során különösen nagy hangsúlyt kap a fenntartható fejlődést szolgáló verseny jelentősége: a szilárd erkölcsi alapokon álló tisztességes és szabad verseny egyben a hosszú távú, fenntartható fejlődés szolgálatában is kell hogy álljon.

Fontos azt is hangsúlyozni, hogy a társadalmi tanítás elvei, szabályai annyiban mindenképpen univerzálisak, hogy azok nem katolikus, sőt akár nem vallásos emberek számára is érthető, követésre érdemes magatartás mintákat kínálnak. Úgy is lehet mondani, hogy az ember szívébe írott természetjogi szabályokkal egyenértékű. E tanulmányban meg sem próbálom összefoglalni a társadalmi

¹ Egyetemi tanár, Pázmány Péter Katolikus Egyetem, Jog- és Államtudomány Kar; az Európai Törvényszék bírójának.

tanítás piaci versenyre vonatkozó részeit, csupán az utolsó tíz év e szempontból kiemelendő pápai dokumentumait szeretném bemutatni.²

2. A piaci verseny szabályozása: jog, etika, erkölcs

A piaci verseny etikusságát különféle szabályok vigyázzák. A gazdasági versenyben vállalkozások törekednek arra, hogy a fogyasztók tőlük vásároljanak termékeket, szolgáltatásokat. Ily módon tudják fenntartani létezésüket, növekedni, s lehetőleg még haszonra is igyekeznek szert tenni. E cél azonban nem szentesítheti az eszközöket. A versenyjog, ágazati-szakmai vagy vállalati szintű etikai szabályok számos több- vagy egyoldalú magatartást tiltanak, amelyek indokolatlanul korlátozzák a verseny szabadságát vagy zsákmányolják ki a kiszolgáltatott ügyfeleket, fogyasztókat.

E fejezetet célszerű egy rövid fogalom tisztázással kezdeni. A mindennapi beszédben az etikát és erkölcsöt gyakran szinonimaként használjuk, s alapvetően én is így teszek e tanulmányban, miközben, ha mélyebbre nézünk, vannak közöttük különbségek. Történelmileg a két szó gyökere azonos: a görög eredetű *ethosz* szokást, tradíciót jelent, amit Cicero latinosított úgy, hogy *moralis*. *Etika* alatt ma a filozófia egyik ágát értjük, amely az értelem fényénél keresi az erkölcsi elvek és törvények alapjait. Nem elégszik meg az erkölcs, a jó és rossz cselekvés közötti különbség racionális leírásával, hanem azt is megszabja, hogy mit kell tennünk (CESELÉNYI [é. n.]).³ Az etika egy bizonyos közösség által elfogadott és követendőnek tartott magatartási kódex, amely az adott közösségtől függően lehet egy család, egy vallási, egy szakmai közösség, egy vállalat, az üzleti világ vagy akár egy egész társadalom etikája.

Az üzleti etika (MORIARTY 2021) egy viszonylag új, néhány évtizedes múltra visszatekintő tudományterület, ami persze nem azt jelenti, hogy az embereket ne

² A témával átfogóan az alábbi tanulmányban foglalkoztam: TÓTH 2011.

³ A különböző etikai irányzatok abban különböznek, hogy mennyire ismerik el az erkölcsiség tárgyi és abszolút érvényét. Így például az *etikai szkepticizmus* kérdőre vonja az erkölcsi normákat. Ezt a fölfogást vallják ma a *neopozitivisták* (például Ludwig Wittgenstein). Közel áll ehhez az *erkölcsi relativizmus*, amely a normákat örökké változóknak tartja, és tagadja tárgyi alapjukat. Vannak olyan etikai irányzatok, amelyek az emberi lét egészéből egy-egy részértéket állítanak középpontba: a hedonizmus a gyönyört teszi meg legfőbb elvvé, az utilitarizmus a hasznosságot, a *dialektikus materializmus* pedig a munkásosztály e világi érdekeit, és léteznek *értékalapú etikai irányzatok* is (például Platón és Arisztotelész is ezt vallotta).

foglalkoztatta volna már jóval korábban az ártermelés és kereskedelem erkölcsi oldala.⁴ Az Egyház társadalmi tanítása tulajdonképpen mind témakörében, mind felfogásában jelentős átfedésben áll az üzleti etika tudományával. Az *erkölcs* ezzel szemben inkább adott személyhez köthetően értelmezhető, s a jó és a rossz, a helyes és helytelen között tesz különbséget, a lelkiismeretre hallgatva. Az etikai szabályok inkább kívülről határozzák meg az egyén döntéseit, míg az erkölcsi normák belülről. Az erkölcsi szabályok alakításában mindig is nagy szerepe volt a különböző vallásoknak: míg a nyugati világban a zsidóság és a kereszténység formálta a normákat, addig Ázsiában a buddhizmus és a konfucianizmus játszotta ezt a történelmi szerepet.

A gazdasági életet irányító, de legalábbis keretek közé terelő *jogszabályok* egy nem csekély része jelentős erkölcsi tartalommal rendelkezik, s egyben átfed az adott közösségre jellemző etikai elvárásokkal. Néhány példát érdemes a versenyjog szűkebb területéről kiemelni. A versenyhatóságok célkeresztjébe levő legkártékonyabb jogsértések a kartellek. Ezek olyan, jellemzően titkos, versenytársak közötti megállapodások, összehangolt magatartások, amelyek az árak és egyéb piaci feltételek egyeztetése révén megszüntetik, de legalábbis csökkentik a versengéssel járó kockázatokat. A kartellek jellemzően áremeléssel járnak, vagy éppen az árak csökkenését akadályozzák meg. A kartelleket erkölcsi szempontból lehet csalásnak (ELZINGA–CRANE 2021: 96) vagy éppen lopásnak (HAMMOND 2001) tekinteni, s ennek megfelelően a jog is sok országban a legszigorúbb módon sújt le az érintett személyekre: jó néhány országban szabadságvesztéssel is sújtható bűncselekménynek minősül. Hasonlóan könnyű erkölcsi tartalmat belelátni az erőfölénnyel való visszaélés tilalmába, amikor egy nagy hatalmú vállalat mások kárára használja fel helyzetét. Ha pedig a józan ész és történelmi tapasztalatok alapján azt mondhatjuk, hogy a vállalatok közötti felvásárlások, megafúziók a közérdeket károsító hatalmi pozíciókat hoznak létre, akkor e tranzakciók versenyjogi ellenőrzése is az etikus piaci versenyt szolgálja. Végezetül, a magyar versenyhatóság által gyakran vizsgált megtévesztő reklámok és agresszív kereskedelmi gyakorlatok tanúsítójára is gyakran könnyű úgy

⁴ Az üzleti etika nagy kérdései, hogy van-e egyáltalán a vállalkozásoknak erkölcsi alanyisága, hogy milyen célok kell hogy motiválják a vállalkozás vezetését (*shareholder primacy* vagy a ma már elterjedtebb *stakeholder balance* megközelítés), és hogy milyen normatív keretben értékeljük a vállalkozások működését (például érényteória vagy piachiba-teória), de a a nemzetközi nagyvállalatok helyzete, továbbá a munkavállalókkal és vevőkkel kialakuló kapcsolatok etikája is érdeklődésre tart számot. (Ez utóbbival kapcsolatosan izgalmas téma, hogy minek nem szabad, hogy piaca legyen, valamint az árazás és a reklámozás.)

tekinteni, mint aki a jogszabály egyszerű megsértésén túl valami bűnös dologban is érintett. A hazugság, a testi vagy pszichés erőszak alkalmazását – vallási és világnézettől függetlenül – minden erkölcsös ember elítéli, azt csak nagyon kivételes esetben tartjuk elfogadhatónak.

A jogszabályok, hatóságok és jogi szankciók rideg világán túlmenően számos szakmában léteznek etikai kódexek, illetve több vállalkozásnál is láthatunk arra példát, hogy a munkatársak számára etikai normákat írnak elő. E szabályok természetese és az, hogy kötelező jellegűek-e, ugyan változó, megsértésüknek viszont a legtöbbször nemcsak erkölcsi, hanem munkajogilag is releváns szankciója lehet.

Ilyen *szakmai, ágazati magatartási kódex* létezik például a lakosság számára hitelt nyújtó pénzügyi szervezetek ügyfelekkel szembeni tisztességes magatartásáról.⁵ Az ehhez való csatlakozás természetesen önkéntes – hiánya ugyanakkor úgy gondolom, hogy jelentős versenyhátrány lehet. A kódex olyan témákban rögzít elveket és konkrétabb szabályokat, mint a felelős hitelezés, a szerződéskötés előtti tájékoztatás, a szerződési feltételek futamidő alatti egyoldalú módosítása, az ügyfelek fizetési nehézségeinek kezelése.

A jog és önszabályozás érdekes összekapcsolódására példa a magatartási kódex fogalmának törvényi meghatározása. A fogyasztókkal szembeni tisztességtelen kereskedelmi gyakorlatok tilalmáról szóló 2008. évi XLVII. törvény (Fttv.) alapján a magatartási kódex definíciója a következő: „olyan – piaci önszabályozás keretében létrehozott – megállapodás vagy szabályegyüttes, amely valamely kereskedelmi gyakorlat vagy tevékenységi ágazat vonatkozásában követendő magatartási szabályokat határoz meg azon vállalkozások számára, amelyek a kódexet magukra nézve kötelezőnek ismerik el [...]” (2008. évi XLVII. törvény 2. § i) pont). E definícióra, amely mögött egy európai szinten érvényesülő irányelv áll, azért volt szükség, mert az Fttv. egyebek között szigorúan tiltja, hogy egy piaci szereplő egy magatartási kódex aláírójának vallja magát, miközben ahhoz nem csatlakozott.

Van példa arra is, hogy e kódexek *európai szinten* orientálják egy adott piac szereplőit. A kozmetikumgyártók európai szervezete, a Cosmetics Europe 2012-ben fogadta el kódexét a „felelős marketingkommunikációról”, amelyet azóta felül is vizsgáltak (Cosmetics Europe 2020). A dokumentum mintha

⁵ A 2009. szeptember 16-i dátumozású kódex, mely talán nem véletlen, hogy a pénzügyi válságot követően, illetve egyoldalú banki szerződésmódosításokat vizsgáló versenyhivatali eljárás után került elfogadásra, elérhető az MNB honlapján: https://alk.mnb.hu/data/cms2043084/magatartasi_kodex.pdf

kerülné az etika és moralitás fogalmait, de a társadalmilag felelős kommunikáció címén lényegében mégis olyan magatartást vár el, amely az ember tiszteletén alapszik, és különös tekintettel van a sérülékeny csoportok érdekeire.

A piaci verseny fontos eszköze a reklám. Nem ágazathoz kötődő, jó példa a kódexszabályozásra az önszabályozó reklámtestületek etikai szabályzata, illetve annak külön szervezetrendszeren keresztül való, már-már jogalkalmazásra hasonlító érvényesítése. A Magyar reklámetikai kódexet a Magyar Reklámszövetség 1981-ben, még a rendszerváltást megelőzően fogadta el. A jelenleg hatályos, 2015-től érvényes kódex bemutatóját érdemes idézni az Önszabályozó Reklámtestület honlapjáról, mivel az jól szemlélteti e szabályozási eszköz természetét és a jogszabályokkal való kapcsolódási pontjait:

„A Magyar Reklámetikai Kódex azzal a céllal készült, hogy a Magyarországon reklámtevékenységet folytatók szakmai-etikai normagyűjteményeként szolgáljon, és alkalmazásával megvalósuljon – a vonatkozó európai uniós irányelvek önszabályozást elismerő kitételei, valamint a reklámszakma önszabályozás iránti elkötelezettsége és eredményei alapján – az Országgyűlés által a gazdasági reklámtevékenység alapvető feltételeiről szóló, valamint a fogyasztókkal szembeni tisztességtelen kereskedelmi gyakorlat tilalmáról szóló törvény preambulumban is elismert szakmai önszabályozás” (Önszabályozó Reklám Testület 2015).

Az etikai szabályokat végül *vállalati szinten* is rögzíthetik. A legtöbb nagyvállalat ezt nemcsak tagjai számára teszi világossá, hanem honlapján keresztül a nyilvánossággal is tudatja, hogy a jogszabályok betartásán túl valami többről is szó van piaci viselkedése alakításakor. Néhány példát említve az egyik legnagyobb bank etikai szabályzatának felvezetőjében fontosnak tartja hangsúlyozni: „Biztosak vagyunk abban, hogy az etikus működés jelentősen hozzájárul a bank teljesítményének és versenyképességének fokozásához, valamint a belföldi és nemzetközi elismertségének növeléséhez”. Az etikai normák végső soron az emberi magatartásban nyilvánulnak meg, ezért érthető annak hangsúlyozása, hogy „eredményességünk elképzelhetetlen a felkészült, elkötelezett, etikusan cselekvő munkatársak nélkül, akik olyan munkakörnyezetben dolgozhatnak, ahol az egyéni különbségek elfogadottak és értékelendők; ahol a személyes méltóság tiszteletben tartása minden körülmények között alapkövetelmény” (OTP [é. n.]: 3).

Egy másik magyar multi etikai kódexe is pozitív példaként említhető. A MOL külön szabályozza a tisztességes versenyt, a korrupciót, illetve az emberi jogokkal kapcsolatos kérdésköröket. Vezetése szerint

„a minket körülvevő versenypiac kihívásainak hosszú távon csak úgy tudunk megfelelni, ha egyéni és vállalati szinten is alávetjük magunkat a morális felelősségvállalásból fakadó követelményeknek. Vállalatunk jó hírért ugyanis csak a tisztességre épülő feddhetetlen üzleti magatartással és a jogszabályok maradéktalan betartásával őrizhetjük meg. Ugyanakkor az Etikai és Üzleti Magatartási Kódex megalkotása és alkalmazása nem kényszer, hanem a MOL-csoport belső igényének eredménye” (MOL).

Az ilyen és ehhez hasonló nagyvállalati etikai kódexeknek jelentős kisugárzó hatásuk van. Egyrészt jellemző módon az egész vállalatbirodalomban ugyanazokat a játékszabályokat követelik meg: az etikus viselkedés igenis exportálható olyan országokba, ahol annak kultúrája talán még nem olyan fejlett. A multinacionális vállalkozások felelőssége e téren vitathatatlanul nagy. Arról a skandalumról nem is beszélve, ha más erkölcsi normákat hirdetnek a fejlettebb nyugaton, s másokat gyakorolnak a külföldi tőkének kiszolgáltatott, kevésbé fejlett országokban.⁶ A globalizációt kétségtelenül kevesebb egyházi és világi kritika érné, amennyiben a nagyvállalatok a fejletlenebb régiókban is – ha nem is a nyugati szintre, de jelentősen – emelnének a munkások fizetésén, javítanák megbecsültségüket. A másik módja annak, hogy egy nagyvállalat kódexe pozitív irányban alakítsa a gazdasági életet, hogy ennek betartását, az abban foglalt elvek követését partnereiktől (például a beszállítóktól, szakmai szövetségektől és azok tagjaitól) is megkövetelik.

3. A katolikus társadalmi tanítás és a verseny

A pápai enciklikák viszonylag ritkán szólnak közvetlenül a piaci verseny fontosságáról vagy éppen annak hátulütőiről. Talán az is megkockáztatható, hogy a mindenkori enciklikák szövegtervezetén dolgozó csapatban nem szokott részt venni versenypolitikai képzettségű szakértő. Amikor azonban a globalizációról, az emberi szabadságról, a munka emberformáló fontosságáról vagy éppen a tulajdon rendeltetéséről szólnak e források, akkor végül is arról a piacgazdaságról mondanak ítéletet, amelynek szerves alkotóeleme a piaci verseny. Amikor

⁶ Érdemes példaként említeni a Nike-t, amely mint vezető sportszergyártó manapság nem engedheti meg, hogy gyerek- vagy kényszermunka tekintetében bármilyen gyanúba keveredjen. A cég – hasonlóan más sportser- és ruhagyártókhoz – a méltatlan munkakörülmények, a fiatalokrák dolgoztatása és a nyugati szinten nevetségesen alacsony bérek miatt került összűz alá a kilencvenes évek elején. A vonatkozó vállalati nyilatkozatot lásd: Nike, Inc. 2021.

pedig a létező vagy éppen az ideális embereszményről értekeznek, lényegében a piaci versenyt keresleti oldalról mozgató fogyasztóról vagy éppen a kínálati oldalt reprezentáló vállalkozókról beszélnek. Közvetett módon így sok helyen találunk e dokumentumokban olyan iránymutatást, amelyet a gazdaságpolitika és azon belül is a versenypolitika művelői megszívlelhetnek.

A korlátlan, zabolátlan versenyt, az emberi önzésre épülő rivalizálást az egyházi megnyilatkozások soha nem tartották elfogadhatónak. Az Egyház egyrészt állami feladatnak tekinti annak keretek közé szorítását, másrészt a piaci szereplők belső megújulását szorgalmazza, hogy azok saját döntéseiken változtatva ne csak a rövid távú haszonért, illetve az önmagáért való, boldogító fogyasztásért éljenek. Ennyiben mindenképpen közös nevezőn van a mai versenypolitikai nézetekkel, hiszen a versenyjogi szabályozás is azért létezik, hogy a versenyt mint „nyers erőt” keretek közé szorítsa, hogy a különböző módokon definiált közérdeket szolgálja.

Fontos előzetes feladat a kompetencia tisztázása: milyen szerepe van a pápának a szorosabban vett hit kérdéseihez nem tartozó gazdasági, társadalmi kérdésekben? Az egyház társadalmi vagy más fordításban szociális tanítása koronként változó társadalmi kihívásokra igyekszik a Tízparancsolat és az Újszövetség krisztusi tanítása alapján választ adni. Az általában enciklikákban testet öltő és jelentős tudományos kutatómunkára épülő pápai megnyilatkozásoknak nem az a céljuk, hogy világos megoldási javaslatokat, recepteket dolgozzanak ki az adott kor gazdasági és társadalmi kihívásaira. A katolikus hitből adódó elvek és szempontok rögzítése ugyanakkor orientálja a szakembereket, a politikusokat, különösen az egyházhoz tartozó, de általában is minden „jóakaratú embert” a megoldások megtalálásában.⁷ Egy példát említve erre a munkamegosztásra: az világos elv, hogy a szabadjára engedett rivalizálás pusztítóan hat mind az egyes emberre, mind a közösségekre, s a gazdasági problémákra sem ad minden esetben optimális megoldást. Ebből adódó feladat (mind a közösségek, mind az állam számára), hogy észszerű határok közé tereljék, az ember testi-lelki javát szolgálóvá szelídítsék a versenyt. Arra a fontos kérdésre azonban, hogy ezt pontosan milyen módon, milyen szabályokkal kell megvalósítani, hogy például hány százalékos piaci részesedés fölött érvényesüljön egy csoportmentesség, vagy hány hónapig fogadható el egy szerződés megszűnése után a kereskedőt terhelő versenytilalom, természetesen nem ad, nem is adhat választ a társadalmi tanítás.

⁷ Lásd erről: Magyar Katolikus Püspöki Kar 2016.

Az Egyház szociális tanításának és a versenypolitikának van egy közös metszéspontja: ez a piaci, végső soron az emberi szabadság tartalma, annak közérdekből kívánatos határai. Mind a keresleti, mind a kínálati görbék végső soron emberi döntéseket tükröznek. Mivel az ember munkahelyi-vállalkozói magatartása ugyanúgy erkölcsi megítélés alá esik, a piaci magatartásoknak is van, illetve lehet erkölcsi vonatkozása. Ez, legalábbis a katolikus hitet követők számára, kétségtelenül fontossá teszi a vonatkozó társadalmi tanítás ismeretét.

4. A profiton túlmutató, „közérdekű” piaci verseny

A versenyjog által közvetlenül nem, a verseny etikája által érintett kérdés a profit és az azon túlmutató vállalati célok kapcsolata. Manapság nem járna jó sajtóval, ha fény derülne arra, hogy a profit mindenhatósága minden egyéb szempontot felülír egy vállalkozás működése során. Egyre több helyen vesznek figyelembe olyan tényezőket, amelyeknek legfeljebb hosszú távon van kapcsolata a profittal, de ugyanakkor kétségtelenül egyfajta etikus üzletvezetést is jelképeznek. A családbarát munkahely vagy a dolgozók által legjobbnak tartott munkáltató kiválasztása céljából tartott versenyek azt mutatják, hogy egyre többen ismerik fel: a munkavállaló is több egyszerű termelési tényezőnél. Az emberi méltóság védelmét példázzák azok a mozgalmak is, amelyek az emberi jogok védelmét elvárják a gyakran a nemzetállamokkal vetekedő multinacionális és egyéb vállalatoktól. A társadalmi felelősségvállalás (CSR: *corporate social responsibility*) nélkül is nehéz manapság elképzelni egy komolyabb piaci szereplőt. A tulajdonosok és cégvezetők profitelvárásain túl szélesebb körben illik felmutatni pozitív hozadékokat. A vállalati etikának manapság egyre inkább részét képezi a környezetvédelem, illetve a fenntartható fejlődés szolgálata.⁸

E fejlemények lényegében a katolikus társadalmi tanítás üzleti világban való térnyerését mutatják, még akkor is, ha nem szokás ezt így néven nevezni. S talán nem is lenne teljesen igazságos, hiszen e világnézettel egyező eredményre el lehet jutni más felekezeti, vagy akár nem kifejezetten vallásos meggyőződés nélkül is. Másfelől e helyzet jól szemlélteti a katolikusság egyetemességét: a katolikus, általánosabban keresztény tanításból olyan viselkedésminták fakadnak, amelyek

⁸ E két fogalom keveredésére jó példa a kozmetikai ipar, ahol a piaci etikusság alapján való minősítés lényegében a fenntartható fejlődéshez való viszony megítélésével esik egybe. Lásd például az alábbi kozmetikumgyártók értékelését: Sustainable Jungle [é. n.]

egyre több földrészen tekinthetők megszokottnak. A katolikus társadalmi tanítás alapját kitevő Tízparancsolat második, emberi kapcsolatokat szabályozó táblája, még ha annak értelmezése nem is mindig és mindenhol egységes, nem csak a zsidó-keresztény világ számára ad útmutatást.

A vállalkozások profiton túlmutató küldetése egy olyan szempont, amelyet a versenyjogi szabályozásnak jobban figyelembe kellene vennie. A versenypolitika főszórára a neoklasszikus közgazdasági iskola olyan tételeire épül, amelyek alapvetően az árversenyt állítják a középpontba, a vállalkozásokat és fogyasztókat anyagi érdekeiket maximalizálni akaró haszon (hasznosság)-orientált racionális személynek, „döntéshozó gépeknek” tételezi. Nem biztos, hogy a kereslet és a kínálat árgrafikonjai alapján mindig jól meghatározható a vállalatok piaci viselkedése, vagy, pontosabban fogalmazva, olyan tényezők is mozgathatják a végső soron pénzben kifejezett kínálati és keresleti görbéket, amelyek túllépnek az egyéni, önző hasznossági megfontolásokon.

5. Ferenc pápa enciklikái a gazdaságról, piacról, versenyről

A *Laudato si'* (Áldott légy) kezdetű enciklikát 2015 júniusában írta alá a pápa – a közös otthonunk, az egymással összefüggő társadalom és környezetvédelem érdekében Ferenc pápa újfajta megtérést szorgalmaz. A 246 pontból álló, terjedelmes mű több helyen is kitér a keresztény etikának megfelelő, a teremtett világ hosszú távú érdekeit szem előtt tartó vállalati és fogyasztói magatartásra. A legutóbbi, 2020. októberi *Fratelli tutti* (Mindnyájan testvérek) kezdetű enciklika már a Covid-járvány tanulságait is levonja. Ferenc pápa első, 2013-ban megjelent enciklikájáról, a *Lumen fidei*ről (A hit világossága), amelynek alapjait még XVI. Benedek pápa rakta le, itt nem ejtünk bővebben szót, mert az a másik két enciklikához képest kevésbé szól piaci kérdésekről. Az alábbiakban néhány főbb pillér köré csoportosítva mutatom be a két enciklika legfontosabb üzeneteit, a dokumentumok magyar fordítását alapul véve. Elsőként a témakör tágabb, filozófia dimenziójára térek ki.

5.1. Egyéni és piaci szabadság

A piaci verseny nem létezik szabad döntéshozatal nélkül. Ferenc pápa *Fratelli tutti* kezdetű enciklikájában elismeri, hogy a vállalkozás nemes emberi tevékenység,

hiszen így bontakoztathatjuk ki Istentől kapott talentumainkat (Ferenc pápa 2021: 123). A szentatya azonban figyelmeztet, hogy az egyéni szabadságjogok túlhangsúlyozása, kontextusból való kiemelése nincs összhangban az ember antropológiájával, mármint hogy társas lények vagyunk. Az egyéni jogok természetesen fontosak, de vannak közből fakadó korlátai (Ferenc pápa 2021: 111). A *Laudato si'* szerint

„[a]z emberi lény nem teljesen önálló. Szabadsága megbetegszik, amikor átadja magát a tudattalan, a közvetlen szükségletek, az önzés és az erőszak vak erőinek. Ebben az értelemben meztelen, és ki van szolgáltatva saját hatalmának, amely folyamatosan növekszik anélkül, hogy az embernek lennének eszközei ellenőrzése alá vonni. Rendelkezhet felületes mechanizmusokkal, de kijelenthetjük, hogy hiányzik a megbízható etika, az a kultúra és spiritualitás, amely ténylegesen korlátozná és a józan önmegtartózkodás keretei között tartaná (Ferenc pápa 2015: 105).

Ezzel a tétellel a versenypolitika is azonosulni tud: különösen a jelentős piaci hatalommal bíró vállalkozások esetében szab szigorú korlátokat a versenyjog, hogy megvédje a piac, a társadalom többi szereplőjének érdekét, nehogy a nagyok szabadságának érvényesítése elnyomja a többiek szabadságát. Ugyanezt a gondolatot a *Laudato si'*-ben még részletesebben fejti ki a pápa, dicsérve a vállalkozói szabadságból fakadó sokszínűséget és az esélyegyenlőséget fontosságát.

„Annak érdekében, hogy továbbra is lehetséges legyen a foglalkoztatás, elengedhetetlen olyan gazdaság előmozdítása, amely kedvez a termelői sokféleségnek és a vállalkozói kreativitásnak. Nagyon sokféle paraszti és kisvállalkozói élelem-előállítási rendszer létezik, amelyek ma is a világ lakosságának nagyobb hányadát látják el élelmiszerrel, kis mértékben használják fel a földterületet és a vizet, kevesebb hulladékot termelnek [...]. Annak érdekében, hogy olyan gazdasági szabadság legyen, amely valóban mindenki számára előnyös, időnként szükség lehet arra, hogy korlátozzák azokat, akiknek nagyobb erőforráskészletük és pénzügyi erejük van. A gazdasági szabadság pusztán szép szavakkal való hirdetése – ha a tényleges körülmények megakadályozzák, hogy sok ember valóban hozzáférjen, és ha a munkához jutás lehetősége csökken – ellentmondásos diskurzussá válik, mely szégyent hoz a politikára. A vállalkozói tevékenység nemcsak hivatás, amelynek célja, hogy gazdagságot hozzon létre és jobbat tegyen a világot mindenki számára; nagyon termékeny módja lehet azon térség fejlesztésének, ahová telephelyeit építi, különösen, ha megérti, hogy a munkahelyteremtés a közjó szolgálatának nélkülözhetetlen része” (Ferenc pápa 2015: 129).

Ez a fajta versenyfelfogás jellemző az uniós versenypolitikára is: a hátrányból induló vállalkozások számára például könnyebb állami támogatást jóváhagyatni a bizottsággal. A kizárólagos jogosítványok révén monopolizált piac ellen is igyekszik az uniós jog fellépni. A görög lignitpiacon kizárólagos kitermelési

joggal rendelkező DEI ügyében az EU Bírósága hangsúlyozta, hogy amennyiben a gazdasági szereplők esélyeinek egyenlőtlensége állami intézkedés eredménye, úgy megállapítható az erőfölénytiltó 102. cikk és a tagállamokra vonatkozó 106. cikk (1) bekezdésének megsértése (C–533/12. sz. ügy 45. pont). A versenyjog antitröszt-rendelkezései ugyanakkor nem adnak lehetőséget arra, hogy a kisebb piaci szereplők egymással összefogva lépjenek fel egy nagyobb piaci erejű szereplővel (például egy nagy méretű áruházláncsal) szemben.

A *Laudato si'* kezdetű enciklika hangsúlyozza, hogy a globális gazdasággal *globális etikai szabályoknak* is együtt kellene járniuk. E tekintetben a pápa elítéli, amikor a multinacionális vállalatok

„azt csinálják itt, ami tilos nekik a fejlett országokban vagy az úgynevezett első világ országaiban. Amikor beszüntetik tevékenységüket és eltávoznak, általában óriási emberi és környezeti gondokat hagynak maguk mögött, mint például a munkanélküliség, elnéptelenedett városok, kimerült természeti erőforrások, kiirtott erdők, lezüllesztett helyi mezőgazdaság és állattenyésztés, kráterek, legyalult dombok, szennyezett folyók és néhány már fenntarthatatlan szociális intézmény” (Ferenc pápa 2015: 51).

A nem helyesen értelmezett szabadság nemcsak *vállalkozói*, hanem *fogyasztói* oldalon is káros következményekkel járhat. A *Laudato si'*-ben Ferenc pápa arra hívja fel a figyelmet, hogy

„[a] posztmodern világban élő embert az az állandó veszély fenyegeti, hogy teljesen individualistává válik, számos társadalmi probléma pedig azzal kapcsolatos, hogy sokakat ma csak önző, pillanatnyi érdekek vezérlelnek, a családi és társadalmi kötelek válságba jutottak, a másik ember elismerése nehézségeket jelent. A szülőket gyakran igényeik azonnali kielégítését kereső, túlzott fogyasztás jellemzi, ami gyermekeikre is kihat, akiknek pedig egyre nagyobb nehézséget jelent lakást vásárolni és családot alapítani” (Ferenc pápa 2015: 162).

Később a szentatya még keményebben fogalmaz:

„A világ jelenlegi helyzete »a bizonytalanság érzését kelti, és melegágya a kollektív önzésnek«. Amikor az emberek önmagukat teszik meg életük fő vonatkozási pontjává, és tudatukban elkülönülnek egymástól, megnő a mohóságuk. Minél üresebb valakinek a szíve, annál nagyobb szüksége van arra, hogy tárgyakat vásároljon, birtokoljon és fogyasszon. Ebben az összefüggésben nem tűnik lehetségesnek, hogy valaki elfogadja, ha a valóság határokat szab neki. Ilyen horizontban igazi közjó sem létezik. Ha ez az embertípus kerül túlsúlyba egy társadalomban, a szabályokat csak annyiban fogják tiszteletben tartani, amennyiben nem ellentétesek saját igényeikkel” (Ferenc pápa 2015: 204).

Az egyházi tanítás szerint az embereknek akkor is van erkölcsi felelősségük, amikor fogyasztói döntéseket hoznak. Nem egy példát lehet rá találni, hogy fogyasztói mozgalmak és a közvélemény nyomása képesek megváltoztatni a vállalatok magatartását:

„Életstílusunk megváltoztatása egészséges nyomást gyakorolhatna azokra, akiknek kezében politikai, gazdasági és társadalmi hatalom van. Ez történik, amikor a fogyasztói mozgalmak elérik, hogy az emberek ne vásároljanak bizonyos termékeket, és ez hatékonyan bizonyul arra, hogy megváltoztassák a vállalatok magatartását, rákényszerítve őket, hogy vizsgálják felül a környezeti hatásokat és a termelési modelleket. Tény, hogy amikor a társadalmi szokások befolyásolják a vállalatok bevételeit, azok rákényszerülnek, hogy másképpen termeljenek. Ez felhívja a figyelmet a fogyasztók társadalmi felelősségére. »A vásárlás nem pusztán gazdasági tett, hanem mindig erkölcsi cselekvés is« (Ferenc pápa 2015: 206).

Az emberi fejlődésre káros, pazarló túlfogyasztást a versenypolitika nem tudja a helyén kezelni. Ha egy üzleti magatartás, versenytársak közötti együttműködés a kibocsátás és egyben a fogyasztás növekedésével jár, azt kívánatosnak tartjuk. Azt az etikai vonalhúzást nem könnyű beilleszteni a versenypolitikába, amely szerint van az ember javát szolgáló fogyasztás, és van az egyénre és a társadalomra is káros túlfogyasztás.

5.2. Proaktív állami szabályok és gazdaságpolitika

Ferenc pápa figyelmeztet arra, hogy a piac rideg logikája alapján nem lehet társadalmi békét elérni, fenntartani: „A neoliberalizmus vallásával szemben a piac nem old meg minden problémát. Lehet, hogy a jólét egy része »lecsordul« a szegényebbekhez is, de a jóléti különbségek növekedése szétszakítja a társadalom szövetét” (Ferenc pápa 2015: 168). Az államnak azért is szerepet kell vállalnia ebben a folyamatban, hogy a valódi esélyegyenlőség megvalósuljon. Nem csak a globális versenyben helytálló állítás, hogy kettős beszéd gazdasági szabadságról beszélni akkor, amikor sokan hátrányos helyzetből indulnak.

5.3. Tulajdon és verseny

A szabad, piaci verseny és a magántulajdon védelme között szoros kapcsolat áll fenn. A tulajdonnal való rendelkezési szabadság előfeltétele a versenynek. Másik oldalról nézve magántulajdonosok hiányában valódi versenyről nem lehet beszélni. A katolikus társadalmi tanítás ugyanakkor nem tekinti „szentnek” a magántulajdont. A *Fratelli tutti* kezdetű enciklika is kiemeli, hogy a magántulajdon a földi javak univerzális küldetése elvének alárendelten élvez csak védelmet (Ferenc pápa 2021: 123).

E tételre a versenyjog erőfölénnyel való visszaélést tiltó azon szabályai rímelenek, amelyek egy alapvető eszköz tulajdonosát lényegében arra kötelezik, hogy ne zárkózzon el tulajdonának megosztott használatától. Sőt, ez a kötelezettség nemcsak a fogyasztók, ügyfelek, hanem a versenytársak felé is fennáll. A versenyjog is fontosnak tartja, hogy a fogyasztói jóléthez fűződő közérdek védelme érdekében korlátokat állítson a tulajdonnal való rendelkezés szabadságának. Hasonló módon átlép a versenyjog a tulajdon szentségén, amikor egy versenykorlátozással fenyegető vállalati felvásárlást csak olyan feltételekkel engedélyez, hogy egy bizonyos üzemet, üzletágot vagy akár céget egy versenytársnak adjanak el az összefonódó felek, ily módon fenntartva a verseny intenzitását. A *Laudato si* ’-ben így szól erről Ferenc pápa:

„Ma hívők és nemhívők egyetértünk abban, hogy a föld – lényegénél fogva – közös örökség, és gyümölcseinek mindenki javát kell szolgálniuk. A hívők számára ez a Teremtőhöz való hűség kérdésévé válik, mert Isten teremtette a világot mindenki számára. [...] A magántulajdon alárendelésének elve a javak egyetemes rendeltetésének, valamint felhasználásuk egyetemes joga a szociális magatartás »arany szabálya« és »az egész társadalmi-etikai rend legelső elve«. A keresztény hagyomány soha nem ismerte el feltétlennek és érinthetetlennek a magántulajdonhoz való jogot, és hangsúlyozta mindenféle magántulajdon társadalmi szerepét. Szent II. János Pál nyomatékosan emlékeztetett erre a tanításra, amikor azt mondta: »Isten – anélkül, hogy bárkit is kizárt vagy előnyben részesített volna – az egész emberi nemnek adta a földet, hogy valamennyi tagját éltesse.« Súlyos és kemény szavak. [...] Teljesen világosan kifejtette, hogy »az Egyház igenis védi a magántulajdonhoz való törvényes jogot, de nem kevésbé világosan azt is tanítja, hogy mindig társadalmi jelzőlog terhel minden magántulajdont, hogy a javak azt az általános rendeltetést szolgálják, amelyet adott nekik» (Ferenc pápa 2015: 93).

5.4. Fejlődés, hatékonyság

A *Fratelli tutti* kezdetű enciklikájában Ferenc pápa fontosnak tartja a gazdasági fejlődést, a hatékonyságra törekvést és ezáltal az áruk mennyiségének és a jólétnek a növelését (Ferenc pápa 2021: 123). A fejlődés azonban nem abszolutizálható, azt tágabb kontextusba helyezve csak akkor helyesli, ha az nem kevesek jólétét fokozza még tovább, hanem segíti a szegénység legyőzését és a fenntarthatóságot (Ferenc pápa 2021: 112). Ez egy fontos erkölcsi tétel, amelyet a mainstream versenypolitika nem kezel megfelelően. A versenyjogi szabályok alapvetően támogatják a fejlődést, akár nagyobb kibocsátást, akár újabb technológiának köszönhető új termékeket, akár olcsóbb árucikkeket jelent. A gazdasági fejlődés érdekében a versenytársak együttműködéseit is megengedik a szabályok. E téren tehát van különbség a társadalmi tanítás és az értéksemleges versenypolitika között.

A kibocsátás növelése nem minden esetben jó – e ponton is ellentét mutatkozik a klasszikus fogyasztóijólét-orientált versenypolitika és a fenntartható fejlődést szorgalmazó katolikus társadalmi tanítás között. A *Laudato si'* című enciklika szerint ugyanakkor a kibocsátás és a fogyasztás visszafogása nem biztos, hogy a technológiai fejlődés visszafogásával kell hogy járjon, az a fejlődés és a haladás más módja, újfajta irányai előtt nyithatja meg az utat (Ferenc pápa 2015: 191). A szentatya úgy fogalmaz, hogy

„elérkezett az idő, hogy elfogadjunk bizonyos mértékű csökkenést a világ egyes részein, és arra fordítsunk erőforrásokat, hogy a világ más részein egészséges növekedés mehessen végre. XVI. Benedek azt mondta, hogy »a technológiailag fejlett társadalmaknak késznek kell lenniük mértéktartó magatartásformák követésére, csökkentve saját energiafogyasztásukat és javítva az energiafelhasználás feltételeit«” (Ferenc pápa 2015: 193).

A dokumentum egy másik helyén pedig hangsúlyozza: „a technológia számtalan bajt orvosolt, amelyek ártottak az embernek és korlátozták. Nem tehetjük meg, hogy ne ismerjük el és ne köszönjük meg az elért eredményeket, különösen az orvostudományban, a műszaki tudományok és az információközlés terén” (Ferenc pápa 2015: 102). De arra is felhívja a figyelmet, hogy

„Általában azt hisszük, »hogy a hatalom mindenfajta növelése haladás: a biztonság, a haszon, a jólét, az életerő, az értéktelenség növekedése«, mintha a valóság, a jó és az igazság automatikusan fakadna a technológiai és gazdasági hatalomból. Tény, hogy »a modern embert nem nevelték rá a hatalom helyes használatára«, mert az óriási technológiai fejlődést nem kísérte az ember növekedése felelősségben, értékekben és lelkiismeretben” (Ferenc pápa 2015: 105).

A hatékonysági szempontok fontosak, de nem lehetnek csak azok a meghatározók. A *Laudato si'*-ben Ferenc pápa így folytatja:

„A méretgazdaságosság, különösen a mezőgazdasági ágazatban, rákényszeríti a kisbirtokosokat, hogy eladják földjüket vagy elhagyják hagyományosan termesztett növényeiket. Néhányan közülük kísérletet tesznek más, diverzifikáltabb termelési formák alkalmazására, ez azonban haszталannak bizonyul, mivel nehéz kapcsolódniuk a regionális és globális piacokhoz, vagy mert az értékesítési és szállítási infrastruktúra a nagyvállalatok szolgálatában áll. A hatóságok joga és felelőssége, hogy intézkedéseket hozzanak, amelyek egyértelmű és erős támogatást nyújtanak a kistermelőknek és a termelői változatosságnak” (Ferenc pápa 2015: 129).

A szentatya a fejlődés újrafogalmazását szorgalmazza, amire, mivel a gazdaság globalizálódott, világszinten szükség van:

„Hogy új fejlődési modellek jöjjenek létre, »a globális fejlődési modell megváltoztatására« van szükségünk, ami azt is megköveteli, hogy felelősen átgondoljuk »a gazdaság értelmét és célját, hogy kijavítsuk működési zavarait és torzulásait«. Nem elég összeegyeztetni – egyfajta középutat választva – a természetről való gondoskodást a pénzügyi nyereséggel, vagy a környezet megóvását a fejlődéssel. Ebben a kérdésben a középútak csak egy kis haladékat jelentenek az összeomlás előtt. Egyszerűen újra kell definiálni a fejlődést. Azt a technológiai és gazdasági haladást, amely nem jobb világot és nem magasabb életminőséget hagy maga után, nem lehet fejlődésnek tekinteni (Ferenc pápa 2015: 194).

A gazdasági fejlődés ilyen jellegű újrafogalmazása jelentős kihívások elé állítja a versenypolitikát. Ennek jeleit már látjuk a környezetvédelmet szolgáló, ugyanakkor a versenyt korlátozó üzleti együttműködések megítélése terén. Az Európai Unió működéséről szóló szerződés 101. cikkének (3) bekezdése több feltétel esetén látja indokoltnak egy egyébként versenykorlátozó megállapodás mentesülését a tilalom alól. Az első kritérium a gazdasági fejlődést kívánja meg, a második pedig ennek a fogyasztókkal való megosztását. Ez sokféle értelmezést lehetővé tesz, de a kibocsátást visszafogó (s emiatt árdragulással járó), ugyanakkor az életminőséget a fenti értelemben növelő versenykorlátozás mentesülése a versenypolitika újragondolását teszi szükségessé.

5.5. Minden piac erkölcsös?

A *Fratelli tutti* kezdetű enciklika arra az üzleti etikai kérdésre is kitér, hogy minden termék, szolgáltatás nyújtása etikus-e, legitimizálja-e a vállalkozói oldal magatartását a kereslet. Valószínűleg lehetne az emberi fejlődésre jóval károsabb példákat is mondani (kábitószer, fegyver, pornográfia, szerencsejáték), a pápa viszont kifejezetten a gyors hasznot célzó pénzügyi spekulációt ítéli el (Ferenc pápa 2021: 168). Ezek a sommás megnyilatkozások véleményem szerint további magyarázatra szorulnának. Nem kétséges, hogy van a pénzügyi spekulációnak egy olyan szintje, amely, mint azt a 2008-as pénzügyi és gazdasági válság is megmutatta, súlyosan sérti a közérdeket. Ugyanakkor vannak olyan pénzügyi, tőzsdei tranzakciók, konstrukciók, amelyek jól szolgálhatják bizonyos piaci kockázatok semlegesítését.

A *Laudato si'* sem éppen baráti hangon szól a pénzügyi szféráról a legutóbbi pénzügyi és gazdasági válság apropóján:

„A bankok minden áron való megmentése – melynek árát a lakossággal fizettetik meg – azon határozott döntés nélkül, hogy felülvizsgálják és megreformálják az egész rendszert, ismét csak a pénz feltétlen uralmát erősíti meg, aminek nincs jövője és csak új válságot szül egy hosszú, költséges és látszólagos gyógy mód után. A 2007–2008-as pénzügyi válság alkalmat adott egy olyan új gazdaság kialakítására, amely jobban figyelembe veszi az erkölcsi alapelveket, továbbá a spekulatív pénzügyi tevékenység és a virtuális vagyoni új szabályozására” (Ferenc pápa 2015: 189).

5.6. A profit szerepe

Ha a verseny a piacgazdaság motorja, akkor a profit az üzemanyag. A haszonra való törekvés természetes velejárója a vállalkozásnak. Ugyanakkor a csak és kizárólag a haszon növelése által mozgatott vállalatirányítást károsnak tartja a pápa. A *Laudato si'* kezdetű enciklika így szól erről:

„A gazdasági hatalmak folytatják a mostani világrendszer igazolását, amelyben a spekuláció és az anyagi haszon hajszolása áll első helyen; ezek pedig általában figyelmen kívül hagyják az összefüggéseket, valamint az emberi méltóságra és a környezetre gyakorolt hatásokat. Így világosan megmutatkozik, hogy a környezet pusztulása, valamint az emberi és etikai hanyatlás szorosan összefügg” (Ferenc pápa 2015: 56).

Piac és verseny a katolikus társadalmi tanítás fényében – Ferenc pápa megnyilatkozásai

„A pénzügy megfojtja a reálgazdaságot. Nem tanulták meg a gazdasági világválság leckéjét, és nagyon lassan okulnak a környezetkárosítás leckéjéből. Bizonyos körökben úgy tartják, hogy a jelenlegi gazdaság és technológia majd minden környezeti problémát megold, mint ahogy azt is mondják, nem tudományos nyelven, hogy az éhség és a világban lévő nyomor problémái egyszerűen majd a piac növekedésével megoldódnak. [...] Magatartásukkal azt fejezik ki, hogy elégséges cél a nyereség maximalizálása. De a piac önmagában nem garantálja a teljes emberi fejlődést és a társadalmi beilleszkedést. Mindközben »a szegényebb térségekben pazarló és fogyasztásközpontú túlféjlettséget könyvelhetünk el magunknak, amely elfogadhatatlanul szemben áll az elembertelenítő nyomorúság tartós helyzeteivel« (Ferenc pápa 2015: 89), és nem hozunk létre kellő gyorsasággal olyan gazdasági intézményrendszert és szociális csatornákat, amelyek lehetővé tennék, hogy a legszegényebbek rendszeresen hozzáérjenek az alapvető létfenntartási cikkekhez (Ferenc pápa 2015: 109).

A haszon kapcsán lehet szólni az ármechanizmus hibáiról is, pontosabban arról, hogy nem minden költség kerül bele az árba, és így módon a fogyasztói döntések eltérhetnek az optimálistól. *A Laudato si'* szerint

„a vállalatok úgy tesznek szert nyereségre, hogy a költségeknek csak töredékével számolnak, és csak töredékét fizetik ki. Etikus magatartásnak csak azt lehetne tartani, amelynél »az általános környezeti erőforrások felhasználásának gazdasági és társadalmi költségei nyíltan megismerhetők, és teljes egészében a haszonélvezők fedezik azokat, nem pedig más népek vagy a jövőendő nemzedékek«” (Ferenc pápa 2015: 195).

5.7. A végső cél, a közjó

A versenypolitika koronként és országokként különböző célokat tűz maga elé. A közösség szolgálatában állva vitathatatlanul egyfajta közjót, közérdeket igyekszik szolgálni. A jelenlegi fő áramvonal ezt a célt fogyasztói jólétnek nevezi, amely a köznapi nyelvben azt jelenti, hogy legyen sok és jó minőségű termék, méghozzá a lehető legolcsóbb áron. A katolikus társadalmi tanítás által azonban a politika és a gazdaság számára mélyebb célokat tűz ki. *A Laudato si'* szerint

„[a] politika nem vethető alá a gazdaságnak, a gazdaság pedig nem vethető alá a technokrácia parancsainak és hatékonyságközpontú paradigmájának. A közjóra gondolva ma parancsoló szükség van arra, hogy a politika és a gazdaság – egymással párbeszédben – határozottan az élet, különösen az emberi élet szolgálatába álljanak” (Ferenc pápa 2015: 189).

„[A közjót] »azoknak a társadalmi életfeltételeknek az összessége, amelyek mind a csoportoknak, mind az egyes tagoknak lehetővé teszik, hogy teljesebben és könnyebben elérjék tökéletességüket«” (Ferenc pápa 2015: 156).

„A közjó feltételezi az emberi személy mint olyan tiszteletben tartását, a maga elidege-níthetetlen alapjogaival, amelyek teljes kibontakozásához szükségesek. Igényli továbbá a szociális jólétet, a biztonságot és a különböző közbülső csoportok fejlődését a szub-szidiaritás elvének alkalmazásával. Ezek közül különösen kiemelkedik a család mint a társadalom alapsejtje. Végül a közjó megkívánja a társadalmi békét, vagyis egy bizonyos rend állandóságát és biztonságát, amelyet nem lehet megteremteni az osztó igazságosságra való különös odafigyelés nélkül, amelynek megsértése mindig erőszakot szül. Az egész társadalom – és benne különösen az állam – köteles védelmezni és előmozdítani a közjót” (Ferenc pápa 2015: 157).

6. A vatikáni közbeszerzések szabályozása

A vizsgált időszakból még egy vatikáni dokumentumot szeretnék ismertetni, amely közvetlenül is szól a piaci verseny fontosságáról, nem kisebb kérdés, mint a vatikáni közbeszerzések kapcsán. Ferenc pápa 2020 májusában adta ki *motu proprio* apostoli levelét a Szentszék és Vatikán Városállam közbeszerzési eljárásaiban érvényesítendő átláthatóság, ellenőrzés és verseny szabályairól (Ferenc pápa 2020). A szentatya abból indul ki, hogy a kánonjogi szabályok (1284 § 1 CIC) is megkövetelik a tisztviselőktől a jó gazda gondosságát a vagyongazdálkodás terén, majd emlékeztet arra, hogy a globális gazdaság és a megnövekedett interdependencia felhívta a figyelmet annak a lehetőségére, hogy többszörös beszállítók révén jelentős költségmegtakarítás érhető el. Az egyházfő a szabályozást indokoló levelében kitér arra is, hogy az átláthatóbb szabályrend eredményeként kevesebb korlátozó megállapodásra és korrupciógyanús visszaélésre kerülhet sor.

A közbeszerzések vatikáni szabályozása is mutatja, hogy a piaci verseny fontosságát e gazdasági szektorban is elismeri a katolikus egyház. Minderre talán túlzás a globalizációt és a nemzetgazdaságok egymásrautaltságát indoként felhozni, a versengés hatékonyságot erősítő szerepe enélkül is felvállalható közgazdasági evidencia.

7. Zárszó: a keresztény életmóddal járó piaci szemléletváltás nehézségei

A katolikus társadalmi tanítás szerint a gazdaságnak, így az annak motorját jelentő piaci versenynek is az embert (nem pedig egyszerűen a fogyasztót) kell szolgálnia. Ferenc pápa enciklikáinak fontos üzenete, hogy a közjó érdekében sürgető a fenntartható gazdaságot és társadalmat szolgáló piaci folyamatok kialakítása.

A reklámok által is gerjesztett túlfogyasztás, a rövid távú haszon iránti vágy lélekölő és környezetet romboló hatása, az eladások növelésében bízó, árletörő versennyel járó minőségromlás és rövidülő termékciklus mindenki számára ismert jelenségek. Mint ahogy nincs tökéletes ember, úgy nincs tökéletes piacgazdaság, makulátlan verseny sem. A „piachibák” mögött sokszor „emberhibák” fedezhetők fel. A gazdasági jólét egy bizonyos szintje minden bizonnyal könnyebbé teszi a negatívumok felismerését, és jobban ösztönöz arra, hogy tegyünk is valamit ezek ellen.

A társadalmi tanítás lényegében életmódváltást sürget, elsősorban a hívő, de végső soron minden jóakarátú ember esetében. Ennek a főbb pontjai: fogyasztásunk észszerű visszafogása, a tulajdonunk önzetlen, közjót szolgáló hasznosítása, a fenntartható fejlődést és a társadalmi rétegek közötti különbséget csökkentő műszaki fejlődés szorgalmazása.

A fenntartható verseny feltételrendszerének kialakításában minden szereplőnek, így a vállalkozásoknak, a fogyasztóknak, a nevelő közösségeknek és szövetségeknek, valamint a szabályozó államnak is szerepe van. Tekintettel arra, hogy a legtöbb piac mára globális méreteket öltött, különösen nagy a multinacionális vállalatok felelőssége. A kevésbé fejlett régiók alacsonyabb követelményszintjét kihasználva, az ottani munkavállalókat és fogyasztókat kizsákmányolva rombolhatják a versenyre épülő piacgazdaságba vetett hitet. Jó példájukkal, etikus magatartásuk kiterjesztésével viszont ők tehetnek a legtöbbet a fenntartható, az ember egészségét és az emberiség egészét szolgáló fejlődés érdekében. E szemléletbeli változást már sokan eszközölték, nagyrészt nem azért, mert állami szabályok kényszerítették őket erre, hanem mert a változó, érzékenyebb és igényesebbé váló fogyasztói érdekek követelték meg.

Azt gondolom ugyanakkor, hogy nagy és azonnali változást remélni utópisztikus, már csak azért is, mert a kizárólag profitvezérelt gazdaság környezet- és lélekromboló hatásait inkább hosszú távon, sokszor a föld más pontjain érezzük, míg az életmódváltással járó kellemetlenségek, nehézségek itt és most jelentkeznek. A „mit tehetnék én?” első látásra kishitűnek tűnő pesszimista hozzáállás is érthető. Azzal, hogy visszafogom a fogyasztásomat, és két chips helyett egyet veszek meg, a másodikat nem tudom teleportálni egy afrikai vagy akár egy magyar rászorulóknak. Azzal, hogy eladom a dízeles autóm, még nem tehermentesítem a környezetet: más meg fogja venni, és lehet, hogy még környezetrombolóbban fogja használni. A túlfogyasztást adóztatással némileg lehet mérsékelni, de a legjobb talán mégiscsak az lenne, ha minőségi és tartós termékek

kerülnének a piacra. Egy kellően jómódú társadalomban ezt a fogyasztói döntések sokaságával el lehet érni, bár a technológiai trükközéssel, reklámüzenetekkel ott is gyakori termékcsere ébredhet a fogyasztók között. Valószínűleg ezért megkerülhetetlen az állami szerepvállalás. Például ha minden termék árába beépülne egy költségvetés alapján alapuló újrahasznosítási adó, akkor az olcsó és gyorsan elromló áru relatíve jobban megdrágulna, mint a drága és tovább használható.

A valódi, tartós változás nem külső erőszak hatására, hanem belső átalakulás, erősebb szóval megtérés nyomán jöhet csak el. A vállalkozói és fogyasztói szabadságot bizony nyesegetni kell – ez ideális esetben alulról, pontosabban belülről jövő folyamat kell hogy legyen, lásd az etikus termékeket előtérbe helyező fogyasztói mozgalmakat vagy vállalati etikai kódexeket. A szubszidiaritás jegyében óvatos mérlegelés szükséges ahhoz, hogy az állam, illetve a nemzetközi közösség elsősorban jutalmazó, ösztönző, végső soron tiltó-szankcionáló eszközrendszerét igénybe vegyék. A fenntartható fejlődést szolgáló etikus verseny elterjedése hosszú folyamat lesz, s a termelői és fogyasztói szabad döntéseken kell alapulnia, nem pedig állami diktátumokon.

Felhasznált irodalom

2008. évi XLVII. törvény a fogyasztókkal szembeni tisztességtelen kereskedelmi gyakorlat tilalmáról.
- Cosmetics Europe (2020): *Charter and Guiding Principles on Responsible Marketing Communications*. Online: https://cosmeticseurope.eu/files/8716/0015/1562/Charter_and_Guiding_Principles_on_Responsible_Advertising_and_Marketing_Communications_-_1st_Revision.pdf
- CSELÉNYI István Gábor [é. n.]: Etika. *Magyar Katolikus Lexikon*. Online: <http://lexikon.katolikus.hu/E/etika.html>
- ELZINGA, Kenneth G. – CRANE, Daniel A. (2021): Christianity and Antitrust. In CRANE, Daniel A. – GREGG, Samuel J. (szerk.): *Christianity and Market Regulation: An Introduction*. Cambridge: Cambridge University Press, 74–100. Online: https://repository.law.umich.edu/book_chapters/158/
- Ferenc pápa (2015): *Laudato si'*. Ford. Tőzsér Endre. Budapest: Szent István Társulat. Online: https://regi.katolikus.hu/konyvtar/ferenc_papa_laudo_si_enciklika.pdf

Piac és verseny a katolikus társadalmi tanítás fényében – Ferenc pápa megnyilatkozásai

- Ferenc pápa (2020): *On Transparency, Control and Competition in the Procedures for Awarding Public Contracts of the Holy See and Vatican City State*. Online: www.vatican.va/content/francesco/en/motu_proprio/documents/papa-francesco-motu-proprio-20200519_procedure-aggiudicazione-contrattipubblici.html
- Ferenc pápa (2021): *Fratelli tutti*. Ford. Diós István. Budapest: Szent István Társulat. Online: www.katolikus.hu/media/Fratelli_tutti_keresheto.pdf
- HAMMOND, Scott D. (2001): *The Fly on the Wall Has Been Bugged – Catching an International Cartel in the Act*. Online: www.justice.gov/atr/speech/fly-wall-has-been-bugged-catching-international-cartel-act
- Magyar Katolikus Püspöki Kar (1996): *Igazságosabb és testvéribb világot! A Magyar Katolikus Püspöki Konferencia szociális körlevele 1996*. Online: [https://regi.katolikus.hu/konyvtar.php?h=184](http://regi.katolikus.hu/konyvtar.php?h=184)
- Magyar Nemzeti Bank (2009): *Magatartási Kódex a lakosság részére hitelt nyújtó pénzügyi szervezetek ügyfelekkel szembeni tisztességes magatartásáról*. https://alk.mnb.hu/data/cms2043084/magatartasi_kodex.pdf
- MOL Magyar Olaj- és Gázipari Nyrt. [é. n.]: *Etikai és Üzleti Magatartás Kódex*. Online: <https://mol.hu/hu/molrol/etika-es-megfeleles#etikai-es-uzleti-magatartasi-kodex>
- MORIARTY, Jeffrey (2021): Business Ethics. *Stanford Encyclopedia of Philosophy*. Online: <https://plato.stanford.edu/entries/ethics-business/>
- Nike, Inc. (2021): *Nike, Inc. Statement on Forced Labor, Human Trafficking and Modern Slavery for Fiscal Year 2021*. Online: <https://purpose.nike.com/nike-statement-on-forced-labor>
- OTP Bank Nyrt. [é. n.]: *Az OTP Bank Nyrt. Etikai Kódexe*. Online: www.otpbank.hu/static/portal/sw/file/OTP_EtikaiKodex_HU.pdf
- Önszabályozó Reklám Testület (2015): *Magyar reklámetikai kódex*. Online: www.ort.hu/kodex
- Sustainable Jungle [é. n.]: *Ethical & Sustainable Beauty Brands: The Master List*. Online: www.sustainablejungle.com/best-of-sustainable-beauty/best-ethical-sustainable-beauty-brands/
- TÓTH Tihamér (2011): A katolikus egyház versenypolitikai üzenete – avagy létezik-e „vatikáni iskola”. In TÓTH Tihamér (szerk.): *120 éves a Rerum novarum enciklika*. Budapest: Pázmány Press, 161–193.